

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1997 metai

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1997

VILNIUS 1998

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1997

VILNIUS 1998

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 8896-34-025-X

MŪSŲ JUBILIATAI

LIETUVOS KULTŪROS IR MOKSLO ISTORIKĖ IRENA PETRAUSKIENĖ

1997 m. ji atšventė savo septyniasdešimtmetį. Paminėtas jis kukliai, kaip ir labai kukli yra pati solenizantė. Bet jos nuopelnai Lietuvos kultūros ir mokslo istorijai nėra kuklūs.

Šį pasaulį Irena išvydo 1927 m. vasario 2 d. Kudrašių palivarke (tada buvo Gelvonų valsčius, Ukmergės apskritis), vėliau pavadintame Dienovidžių kaimo vardu, jaunos, dar neturėjusios nė aštuoniolikos Elenos Stancikaitės ir jos pusbrolio Gelvonų girininko Stasio Vaitkevičiaus šeimoje. Irenos senelės Rudminaitės buvo kilusios iš Rudaminų giminės (žinomi Vilniaus universiteto auklėtiniai jėzuitai Andrius Rudamina, XVII a. viduryje išvykęs į Kiniją skelbti katalikybės ir ten žuvęs, bei Jonas Rudamina Dusetiškis, 1633 m. išleidęs „Ižymias matematikos tezes“). Jos tėvas buvo kilęs iš Padūdžio (Zarasų aps. Dūkšto vls.). Baigęs 4 gimnazijos klases, jis 1919 m. įstojo savanoriu į besikuriančią Lietuvos kariuomenę, iš kurios 1921 m. išėjęs atsargon, 1922 m. baigė Panevėžyje Miškų technikų kursus ir buvo paskirtas Ukmergės miškų urėdijos Gelvonų girininkijos girininku. Čia jis, kaip savanoris, gavo žemės ir įsikūrė. Mama kilusi iš Lazduonėnų (Tauragės aps., Vainuto vls.). Jų sodyba buvo įsikūrusi pelkėtame miške. Į Keižonių pradžios mokyklą, kurioje Irena mokėsi 1935–1937 m., jai tekdavo eiti 2 km raisto takeliu per lomas ir pilnus vandens griovius. Nepaisant to, ji noriai dalyvavo kalėdiniuose ir kitokiuose vakaruose, tvarkė mokyklos bibliotekėlę, nors dėl to jai dažnai tekdavo grįžti namo jau sutemus. Skaityti Irena buvo išmokusi jau penkerių, todėl keturių skyrių mokyklą ji bai-

gė per dvejus metus. Vasaras dažniausiai leisdavo miške su tėvu, todėl gerai išmoko jame orientuotis ir jaustis kaip namie.

Penktąjį ir šeštąjį skyrių Irena lankė Gelvonuose 1937–1939 m. Po ekskursijos į Kernavę, kuri mokinukei paliko didelį įspūdį, ji parašė pirmąjį savo kūrinėlį „Pajautos slėnis“, su kuriuo moksleivių kūrybos konkurse užėmė antrąją vietą. Toliau Irena trumpai mokėsi Panevėžio mergaičių bei Ukmergės Antano Smetonos gimnazijoje. Mėgstamiausi dalykai buvo lietuvių kalba ir literatūra bei piešimas.

Antroji rusų okupacija 1944 m. vasarą Ireną užklupo Dienovidžiuose. Prisimindami 1940 m. įvykius, tėvai nutarė iš namų pasitraukti – išvyko į mamos tėviškę Lazduonėnus, iš kur tėvas emigravo į Vakarų, šeima daugiau jo nebepamatė. Mirė jis Čikagoje 1995 m. Praėjus visiems fronto baisumams, Irena susirūpino mokslais – buvo jau perkelta į paskutiniąją klasę ir labai norėjo užbaigti gimnaziją. Todėl apsisėmė mamos pasiūtomis šlepetėmis, pėsčia iškeliavo į Ukmergę, kur iki tolei buvo mokiusis. Po trijų parų kelionės tikslas buvo pasiektas. Apsigyveno pas pažįstamą girininką, įsidarbino sąskaitininke ir gimnaziją baigė aukso medaliu.

Į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros Irena įstojo be egzaminų. Mokėsi nekūrentose auditorijose, bet džiaugėsi žymiųjų profesorių Vinco Mykoliaičio-Putino, Balio Sruogos, Jono Balčikonio, Levo Karsavino, Vosylius Sezemano, Jono Vabalo-Gudaičio, Igno Jonyno paskaitomis. Mokydamasi kurį laiką dirbo dekanate mašininke-sekretore. Dėl sunkių gyvenimo sąlygų sutrikus sveikatai ir atlaikius keletą operacijų, universitetą Irena baigė jau su kitu kursu 1951 m. Gāvusi paskyrimą į Palangos vidurinę mokyklą, ji išvyko ten dėstyti lietuvių kalbos ir literatūros. Be to, mokė rusų literatūros, vadovavo mokinių saviveiklai, organizavo įvairias mokinių išvykas ir ekskursijas. Tačiau mokytojos darbas nebuvo jos pašaukimas. Po trejų darbo Palangoje metų Irena nutarė grįžti į Vilnių. 1954 m. liepos 1 d. darbą gavo Vilniaus universiteto bibliotekos komplektavimo skyriuje. Labai apsidžiaugė patekusi į knygų karalystę. Be kasdieninio bibliotekos ir jos filialų komplektavimo, daug džiaugsmo teikė išvykos į Leningradą, Charkovą, Kijeavą ir kitus miestus, kurių knygų saugyklose kartu su bibliotekos direktoriumi ieškojo išvežtų Vilniaus universiteto bibliotekos knygų. Kai kurias vertybes pavyko susigrąžinti, bet daug kas taip ir liko nuo ieškančiųjų paslėpta. Irena entuziastingai įsitraukė ir į visuomeninį bibliotekos gyvenimą: dalyvavo saviveikloje, ekskursijose, tapo sienlankraščio redaktore (jos dėka jis buvo pradėtas leisti lietuvių kalba, nes iki tol ėjo rusiškai, mat bibliotekoje dirbo nemažai nemokančių lietuviškai).

1958 m. biblioteka pradėjo leidybinį darbą – tais metais buvo išleistas „Mokslinės bibliotekos vadovas“ ir „Mokslinės bibliotekos metraštis, 1957“ (2-oji 1958–1959 m. knyga – 1961). Irena buvo pakviesta į redakcinę kolegiją. Šiuose leidiniuose ji pradėjo publikuoti ir platesnius kultūros istorijos tyrinėjimus.

1962 m. pradžioje Irena perėjo dirbti į Retų spaudinių ir rankraščių skyrių, kur jai atsivėrė platesnės galimybės užsiimti Lietuvos mokslo ir kultūros tyrinėjimais. 1967 m. šį skyrių perorganizavus į du skyrius, Irena tapo Rankraščių skyriaus vedė-

ja. Jai teko atlikti milžinišką darbą tvarkant, aprašant rankraščius, suskirstant juos į fondus. Šalia viso to darbo ji paskelbė ir publikacijų apie lobius, laikomus šiuose fonduose: apie M. Balinskio archyve aptiktą Antano Strazdo ketureilį (Tiesa, 1966 01 08), apie V. Kiuchelbecherį (ten pat, 1966 02 05), apie M. Balinskį (Mokslas ir gyvenimas, 1968, Nr. 2), Ž. E. Žiliberą, S. B. Jundzilą, J. Pabrėžą (ten pat, 1967, Nr. 3), parašė stambų darbą „Rankraštynas“, kuris buvo išspausdintas leidinyje „Kultūrų kryžkelėje“ (Vilnius, 1970), skirtame Vilniaus universiteto bibliotekos 400 metų jubiliejui. Jame nušviesta rankraštyno susidarymo istorija, apibūdintas fondų turinys.

Darbas Retų spaudinių ir rankraščių skyriuje padėjo Irenai pažinti didžiulius senųjų amžių knygų turtus. Stebino šių knygų poligrafijos kultūra, jų turinio enciklopediškumas. Tyrinėtoją ypač domino Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai. Tuo metu buvo teigiama, kad XVI–XVIII a. (iki Edukacinės komisijos) Vilniaus universitetas buvęs tamsos ir obskurantizmo židiny. Su Akademijos spaustuvės knygomis Irena įrodė, kad mokslas Vilniaus universitete buvęs tokio pat lygio, kaip ir kitų Europos universitetų, kad daugelis jos leidinių nenusileidžia kitose šalyse išleistiesiems. Vilniaus akademijos spaustuvės istoriją bei jos leidinius I. Petrauskienė pradeda tyrinėti 1965 m., su pranešimais šia tema dalyvauja konferencijose, ir jai kyla mintis šiuos tyrinėjimus apibendrinti disertacijoje. Dirbant bibliotekoje, tai būtų buvę sunkiai įgyvendinama. Todėl 1972 m. pradžioje Irena, praėjusi konkursą, pereina dirbti į Lietuvos MA Istorijos institutą, kur paskiriama Mokslo ir technikos istorijos sektoriun jaunesniąja moksline bendradarbe (nuo 1982 02 18 – vyresnioji). Čia ji užbaigė ir 1974 m. sausio 9 d. apgynė disertaciją „Vilniaus akademijos spaustuvė“, už kurią jai suteiktas istorijos mokslų kandidatės (1993 m. nostrifikavus, humanitarinių m. daktarės) laipsnis. Disertacija sudarė 1976 m. išleistos monografijos pagrindą. Kartu su Konstancija Čepiene Irena parengė mokslinį bibliografinį leidinį „Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805“ (Vilnius, 1979), skirtą Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui. Jame įtraukti patikrinti *de visu* 3265 leidiniai. Tai nepaprastai kruopščiai parengtas, visiems tyrinėjantiems Vilniaus universiteto mokslų istoriją labai parankus šaltinis. Vilniaus akademijos spaustuvės veiklos tyrinėjimus I. Petrauskienė užbaigė trečiąja savo knyga „Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai XVI–XIX a.“ (Vilnius, 1992). Čia paskelbti 202 dokumentai (valdovų privilegijos, direktyvos, potvarkiai, ūkio ir gamybinės veiklos dokumentacija, laiškai) italų, lenkų, lotynų kalbomis ir jų lietuviški vertimai.

Be šios pagrindinės savo temos Istorijos institute, Irena nagrinėjo dar dvi temas: „Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veikla“, kuri buvo apibendrinta leidinyje „Mokslo draugijos Lietuvoje“ (Vilnius, 1979), ir „Lietuvos mokslo bei kultūros istorijos paminklai“ rengiamam „Kultūros paminklų sąvadui“. 1976–1983 m. ji ištyrė 89 paminklus, parašė apie juos enciklopedinio pobūdžio straipsnius, tačiau nesutikdama su „Sąvado“ rengimo principais ir dažnai turinį iškreipiančiu redagavimu, jų autorystės ir pačios temos 1983 m. atsisakė. Be galo apmaudu, kad aštuonerius metus atėmusio darbo rezultatais mokslininkė taip ir negalėjo pasidžiaugti.

Greta šių planinių temų I. Petrauskienė ir toliau tyrinėjo Vilniaus universiteto istoriją bei XVI–XVIII a. Lietuvos spaudą ir šių tyrinėjimų medžiagą skelbė „Knygotyroje“: „Vilniaus akademijos spaustuvė ir knygų cenzūra“ (1973, t. 3), „Periodikos pradžia Lietuvoje“ (1974, t. 4), „Vilniaus akademijos spaustuvės inventorius“ (1976, t. 5), „Senajo Vilniaus universiteto archyviniai šaltiniai“ (1980, t. 8), „Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos – Lietuvos spaudos istorijos šaltinis“ (1988, t. 15); „Lietuvos istorijos metraštyje“: „Dėl medicinos ir teisės katedrų įsteigimo Vilniaus akademijoje XVII a. pradžioje“ (1974. V., 1976) bei keletas recenzijų; lenkų leidinyje „Kwartalnik historii nauki ir techniki“ (1981, R. 26, z. 3/4); „Вопросы истории естествознания и техники (Москва, 1981) ir kt. Kartu ji domėjosi knyga, kaip krašto kultūros išraiška. Šia tema 1982 m. skaitė pranešimą „Lietuvos XVIII a. mokslo populiarinimo literatūra – Švietimo epochos idėjų išraiška“, kuris buvo išspausdintas leidinyje „Федоровские чтения 1982“ (Москва, 1987) ir kt. Panašios tematikos pranešimus skaitė ir Baltijos šalių mokslo istorikų tarprespublikinėse konferencijose 1977, 1979, 1985 m. Išspausdintos jų tezės.

Tyrinėdama XVI–XVIII a. literatūrą, Irena susidomėjo privalomojo egzemplioriaus klausimu. Apie jį 1985 m. Leningrade perskaitė pranešimą „Privalomasis egzempliorius Lietuvoje XVI–XVIII a., kuris buvo paskelbtas rinkinyje „Книга в России в XVII в начале XIX вв.“ (Ленинград, 1989). Pranešėja pirmą kartą pateikė duomenų apie tai, kad Lietuvoje anksčiau negu daugelyje Europos šalių jau XVI a. buvo privalomojo egzemplioriaus užuomazgų.

Sklaidydama rankraščių puslapius, Irena susidomėjo Lenkijos valdžios antilietuviška politika Vilniaus krašte 1935–1939 m. Šia tema 1989 m. tarptautinėje konferencijoje, vykusioje Istorijos institute, ji perskaitė pranešimą, kurį išplėtusi paskelbė rinkinyje „Rytų Lietuva“ (Vilnius, 1992).

Be čia paminėtų ir nepaminėtų knygų bei straipsnių, I. Petrauskienė yra ir viena iš „Vilniaus universiteto istorijos, 1579–1803“ bendraautorė. Ji oponavo ir dvi šia tematika gintas disertacijas. Irenos darbais domisi įvairių šalių, ypač lenkų mokslininkai (Marceli Kosman, Henryk Wisner, Zbigniew Wojcik), parašę ne vieną recenziją apie jos knygas. Savo ruožtu ji recenzavo lenkų istorikų lietuviškos tematikos darbus: Aleksandro Sniežko XVIII–XIX a. Lietuvos spaudos tyrinėjimų medžiagą (Lietuvos istorijos metraštis 1974, Vilnius, 1976) bei Henryko Baranowskio parengtą Vilniaus universiteto 1945–1982 m. laikotarpio bibliografiją (ten pat, 1985, Vilnius, 1986) ir nurodė esminius jų trūkumus ir netikslumus.

Ir išėjusi pensijon I. Petrauskienė domisi Istorijos instituto darbu, dalyvauja jo, Lietuvos mokslo istorikų bei knygotyryninkų renginiuose. Žinoma, dabar daug jos dėmesio reikalauja ir sena mama, ir maži anūakai. Linkime šiai darbščiai mokslininkei tolesnės sėkmės ir geros sveikatos, kad dar galėtume pasidžiaugti jos naujais darbais.

Stasė M a t u l a i t y t ė

ETNOLOGĖ IRENA REGINA MERKIENĖ

1997 m. vasario 20 d. įvyko išplėstinis Lietuvos istorijos instituto tarybos ir direkcijos posėdis, kuriame buvo paminėtas žymios etnologės, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vedėjos prof. habil. dr. Irenos Reginos Merkienės garbus 60 metų jubiliejus. Profesorės gyvenimo kelią apžvelgė Lietuvos istorijos instituto direktorius prof. habil. dr. Antanas Tyla bei vyriausiasis mokslinis bendra-

darbis prof. habil. dr. Vacys Milius. Jie pažymėjo, kad nuo 1960 m. institute dirbanti darbuotoja I. R. Merkienė pasižymi ne tik vaisingu moksliniu darbu, gausiomis monografijomis, studijomis, moksliniais straipsniais, pedagogine veikla, bet ir plačiais interesais bei visuomenine veikla. Gausiems klausytojams etnologė perskaitė pranešimą „Etninė kultūra XVI–XX a. Lietuvoje: permainų sparta“. Susumuodama asmeninius bei kitų etnologų tyrimus, ji apžvelgė pusės tūkstantmečio lietuvių etninės kultūros raidą, jos regioninius savitumus, skirtumus kaimo ir dvaro aplinkoje, modeliavo jų kaitos dėsningumus. Pranešimo pabaigoje jubiliatė akcentavo, kad kiekvienas etninės kultūros reiškinytis turi ilgą ir painią istoriją, realiųjų pokyčiai ir jų sparta dar laukia savų etninės kultūros tyrinėtojų. Taigi etnologams dar ilgai darbo netruks. Gausus sveikinusiujų būrys išreiškė pagarbą ir viltį, kad sulauks daug naujų svarių profesorės darbų.

Irena Regina Merkienė gimė 1937 m. vasario 14 d. Kaune, Uršulės ir Vinco Tamošiūnų šeimoje. Vasaras praleisdavo Klanguose (netoli Veliuonos), pas mamos seserį Liudoviką Jokubauskiene. Tėtės ir dėdės Petro Jokubausko sekamos stebuklinės pasakos, baugios mitologinės saktės jau nuo vaikystės formavo lankią mergaitės vaizduotę, įžiebė meilę ir pagarbą praeičiai – savybes, kurios tokios svarbios etninės kultūros tyrinėtojo darbui. Gabi mokinė, be vargo susidorojusi su pamokomis, nuolat smalsaudavo, ką skaito ketveriais metais vyresnis brolis Mindaugas. Ypač domino visuotinė literatūra. Ir dabar profesorė džiaugiasi išnaudota galimybe, nes po kelerių metų ji buvo išbraukta iš mokymo programų. Juk taip žavėjo „Iliada“, „Odiseja“. Kad nesusipainiotų graikų dievų labirintuose, mergaitė netgi išsirašydavo jų vardus, nurodydama, kokias funkcijas jie atlieka, juos lygino. Taip gimė kerintis senosios Graikijos pasaulis.

Atrodo nepastebimai, brolio pėdomis, mergina įžengė pro Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto vartus. Pranės Dundulienės, Broniaus Dundulio, Juozo Jurginio, Vacio Miliaus, Adolfo Tautavičiaus paskaitos subrandino vaikiškas svajones. Gimė etnologė. Mokslinė veikla prasidėjo dar studijų metais. Pirmieji savarankiški lauko tyrimai Veliuonoje pagrindė studentišką 1958 m. mokslinio personalo ir studentų mokslinės konferencijos pranešimą „Petro Cvirkos gimtosios apylinkės etnografiniai bruožai“. 1959 m. ji dalyvauja Lietuvos istorijos instituto studentiškoje ekspedicijoje, o lauko tyrimų duomenis panaudoja diplominiame darbe „Audiniai Žemaitijoje XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje“. Kaip perspektyvi studentė ji dar studijų metais pakviečiama dirbti laborante į Lietuvos MA Istorijos instituto Archeologijos ir etnografijos skyrių. 1962 m. jai pasiūlyti darbininkų buities ir kultūros tyrimai, kurie tuo metu Rytų Europoje žengė tik pirmuosius žingsnius. Pasirinkti Grigiškių miesto tipo gyvenvietės tyrimai parodė lietuvių, lenkų, baltarusių ir rusų, 1925–1965 metais patekusių į naują polietninę aplinką, etninės kultūros pokyčius.

1966 m. Istorijos institute ji apgynė disertaciją istorijos mokslų kandidato laipsniui įgyti „Grigiškių bandomojo popieriaus kombinato darbininkų buitis ir kultūra 1925–1965 metais“, kuri tuo metu jau buvo išspausdinta „Mokslų Akademijos darbuose“ (5 straipsniai). Disertacija buvo parašyta per trumpą laiką, ji pasižymėjo išbaigtumu, gilia analize, apimtas gausus kultūros reiškinių ratas, liudijantis mokslinių interesų platumą, nors jubiliatė turėjo eiti ir mamos pareigas (1963 m. gimė sūnus). 1966 m. I. R. Merkienė pasinaudojo proga grįžti prie kaimo kultūros tyrimų. Per kelerius metus po disertacijos gynimo pasirodo straipsniai apie linamynio talakas, bitininkystę, anketos, skirtos rinkti medžiagai apie traukiamąją jėgą, pastatus gyvuliams laikyti, gyvulininkystę, vasaros virtuves. Nuo 1966 m. renkama medžiaga Pabaltijo žemdirbystės ir architektūros etnografiniams atlasams, nevengta ir kitų materialinės bei dvasinės kultūros realiųjų tyrimų. Be studijos „Gyvulininkystės inventorius Lietuvoje XIX–XX a. pradžioje“ (1979 m. išspausdinta 10 serijos „Iš lietuvių kultūros istorijos“ tome), žemėlapių ir komentarų Pabaltijo istoriniame-etnografiniame atlase „Žemdirbystė“, monografijos „Gyvulių ūkis XVI a. – XX a. pirmojoje pusėje: Etninės patirties ištakos“ (1989 m. išspausdinta 14 serijos „Iš lietuvių kultūros istorijos“ tome) ir gausių įvairioms gyvulininkystės sritims (tarp jų su gyvulininkyste susijusių papročių, architektūros, maisto parengimo ir pan.) skirtų straipsnių, nemažai nuveikta tekstilės raštų tyrinėjimo srityje. Netrukus knygynų lentynose galėsime pamatyti gausiai iliustruotą knygą apie lietuvininkų pirštines (kartu su Marija Pautieniūte-Banioniene).

Tyrinėtoja nesitenkino lauko tyrimų, publikuotų šaltinių, teorinės literatūros sinteze. Ji pirmoji Lietuvoje iš etnologų plačiai naudojosi ir XVI–XIX a. archyviniais šaltiniais. Materialiniai ir dvasiniai kultūros aspektai autorės darbuose neatšiejami, jie paaikšina vienas kitą. Sukaupia gausi medžiaga, analitinis mąstymas leidžia etnologei teorizuoti etninės kultūros procesus, modeliuoti jos kaitos dėsningumus. Šio metodologinio kelio pradžią galime sieti su devintojo dešimtmečio pirmą-

ja puse (straipsnis „Ūkinio kultūrinio patyrimo sklidimas Lietuvoje mikroaplinkoje ir makroaplinkoje“ 1985 m. išspausdintas „Etnografiniuose tyrinėjimuose Lietuvoje 1983 ir 1984 metais“). Nuo 1984 m. jubiliatė daugiausia dėmesio skiria kultūros etniškumo ir tautiškumo problemai, lietuvių dvasinės kultūros – tikiškos ir meninės saviraiškos, taip pat žmonių tarpusavio santykių, kaip etninio, teritorinio ir pasaulėjautos identiteto, ypač tautinio atgimimo laikotarpiu, istoriniams, struktūriniais, tipologiniams ir arealiniams tyrimams.

Tautinio atgimimo ir Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo laikotarpį etnologė pasitiko tyrinėdama kaimo bendruomenės papročius, pateikdama brandžių teorinių darbų. I. R. Merkienės triušą vainikavo 1993 m. apginta humanitarinių mokslų habilituoto daktaro disertacija „Gyvulių ūkis Lietuvoje XVI a. – XX a. pirmojoje pusėje: Etninės patirties ištakos“. Ūkinių kultūrinių realiųjų raidos, jų tipologinių arealų, Lietuvos ūkinių kultūrinių sričių susidarymo prielaidų studijos rėmėsi gyvulių ūkiu, kaip etninės gamybinės patirties sritimi, tyrimu. Tai leido sudaryti modelį, kaip mikro- ir makroaplinkose formuojasi ūkiniai kultūriniai arealai, veikiant horizontaliai, vertikalčiai ir trajektoriskai skleidžiama bei perimama informacija, ir kokį poveikį jiems turi administracinis ir teritorinis susiskirstymas.

Šiuos pasiekimus lėmė begalinis I. R. Merkienės darbštumas, pareigingumas ir sąžiningumas. Neišsenkančią jubiliatės energiją liudija ir pedagoginė veikla Vilniaus (1989) ir Vytauto Didžiojo universitetuose (nuo 1990 m.). Jai vadovaujant sėkmingai apginta diplominių darbų, kelios daktarinės disertacijos, dalyvauta doktorantūros bei habilitaciniuose komitetuose. Taip pat nuo 1988 mokslininkė skaito paskaitas Lietuvos mokytojų kvalifikacijos kėlimo institute. Etnologijos mokslą populiariai gausiais straipsniais periodinėje spaudoje, radijo ir televizijos laidose.

Profesorės mokslinio darbo kraičio skrynioje ne tik beveik 200 mokslinių straipsnių, suorganizuotos 3 tarptautinės mokslinės konferencijos, ekspedicijų metu Lietuvoje, Latvijoje, Lenkijoje, Baltarusijoje užrašyta apie 13 000 lapų informacijos tomas (apie miesto tipo ir kaimo gyvenviečių architektūrą, gyventojų maistą, audinius, mezginius, gyvulių ūkį, šeimos sudėtį ir struktūrą, papročius, tikėjimus), dešimtys mokslinių konferencijų Lietuvoje, Moldavijoje, Suomijoje, Armėnijoje, Latvijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Vokietijoje.

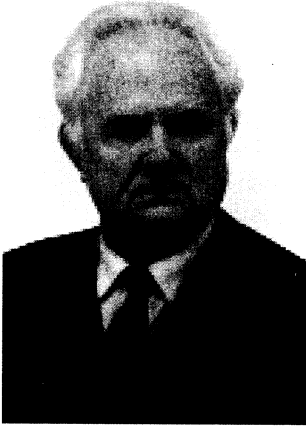
Etnologė – viena iš Lietuvos mokslų akademijos folklorinio ansamblio „Dijūta“ kūrėjų ir aktyviųjų dalyvių. Iškilmingame posėdyje susirinkę ansambliciai prisiminė profesorės rūpinimąsi tautiniais drabužiais. Konsultuodamasi su kolegomis, įtemptai dirbdama rankraštyuose, muziejaus fonduose, bibliotekose, I. R. Merkienė sukūrė autentiškus drabužių modelius, rūpinosi jų gamyba. Profesorės rūpesčiu kiekvienas ansamblietis apsirėdė savo arba tėvų gimtosiose apylinkėse dėvėtai rūbais. Ši įgyvendinta idėja Lietuvoje – pirmoji. Anksčiau rengtasi vienodais vieno regiono arba keliems etniniams regionams būdingais rūbais, ne tiek kreipta dėmesio į jų autentiškumą. Taip pat I. R. Merkienė suteikė mokslinę paramą ir Termoizoliacijos instituto folkloriniam ansambliui.

Ji aktyvi karpinių meno puoselėtoja ir propaguotoja. Beveik prieš du dešimtmečius etnologė susižavėjo karpinių menu. Nuo 1981 metų – ji aktyvi Liaudies meno draugijos, vėliau – Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė. Dalyvavo respublikinėse ir tarptautinėse parodose (Pasaulio popieriaus karpiniai'89, Pasaulio popieriaus karpiniai'94) Lietuvoje ir už jos ribų, prisidėjo organizuojant parodas. 1987 m. ji surengė pirmąją personalinę popieriaus karpinių ir tapybos parodą. Taip pat tyrinėta popieriaus karpinių istorija (straipsnis „Popieriaus karpiniai Lietuvoje“ knygoje „Pasaulio popieriaus karpiniai“, Vilnius, 1995 m.), iliustruotos knygos.

Taip pat ji – Etnografų mokyklos, kurioje mokėsi daugiausia kaimo vaikai, organizatorė ir vadovė. Septynerius metus per moksleivių atostogas (nuo 1988 m.) ji organizavo ekspedicijas, skaitė paskaitas mokiniams, kvietė lektorius. Profesorės rūpesčiu buvo parengta netgi metodinė medžiaga – neploni trys etnografinių klausimų rinkiniai „Kaimo gyvenvietė ir papročiai“ (Vilnius, 1989, 26 p.), „Lietuvos kaimo papročiai“ (Vilnius, 1989 m., 44 p.) ir „Kaimo papročiai ir žinija“ (Vilnius, 1991 m., 88 p.). Paskutinį kartą panašaus pobūdžio rinkiniai buvo publikuoti tik prieškarinio Lietuvoje (1940 m.). O kiek energijos reikia turėti po sunkios lauko tyrimų dienos norint patikrinti kelių dešimčių moksleivių surinktą medžiagą, išsakyti pastabas ir dar organizuoti jų laisvalaikį, saugoti juos. Ankstyvą rytmetį prasidėjusi darbo diena pasibaigdavo po vidurnakčio. Atpildo ilgai lauti nereikėjo. Nemažai moksleivių pasirinko istorijos, lietuvių kalbos ir kitų humanitarinių mokslų studijas aukštesiose mokyklose.

Tikėsimės, kad žymi Lietuvos etnologė iš užmaršties išgelbės dar ne vieną mūsų sodžiaus materialinės ir dvasinės kultūros puslapį ir jos nuveiktas darbas jaunimui bus tvirta dvasinė atspirtis kovojant už lietuvybę.

Žilvytis Š a k n y s

ARCHEOLOGAS JONAS STANKUS

Jonas Stankus gimė 1937 m. kovo 8 d. Vaikystė prabėgo Vileišių kaime (netoli Kuršėnų), pasiturinčio ūkininko šeimoje. 1946 m. pradeda mokytis netoliese esančio Dirvonėnų miestelio septynmetėje mokykloje, kurią baigęs 1953 m. įstoja į Šiaulių pedagoginę mokyklą. Baigęs mokslus, 1957 m. grįžta į Dirvonėnus ir dirba V–VII klasių mokytoju. Mokytojaudamas po metų įstoja į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto istorijos specialybės neakivaizdinį skyrių. Nuo 1960 m. mokslus tęsia stacionare. Dar būdamas studentu, 1961 m. pradeda dirbti Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje restauratoriumi-konservatoriumi. 1964 m. baigęs universitetą, paskiriamas į Kretingos kraštotyros muziejų, o iš jo po metų išvyksta dirbti į minėto muziejaus Vilniuje Numizmatikos skyrių vedėju.

Taip ir nesusigundęs muziejininko darbu, vis labiau krypsta į archeologiją (1967 m. dalyvauja Ruseinių kapinyno archeologiniuose kasinėjimuose). 1967 m. gruodžio 18 d. J. Stankus priimamas į Mokslų akademijos Istorijos instituto archeologijos specialybės aspirantūrą, Nuo tos dienos iki šiol kolegos Jono gyvenimas yra susijęs su šia įstaiga; jos Archeologijos skyriuje dirba jau trisdešimt metų.

J. Stankaus darbo tema aspirantūroje – „II–XIII amžių geležies dirbinių gamybos technologija Lietuvoje“. Jai vadovavo istorijos mokslų daktaras A. Kolčinas. Tuo metu tai buvo nauja archeologinių radinių tyrimo metodika Lietuvoje, todėl pačiam teko pasirūpinti tyrimams reikalingomis priemonėmis, įsigyti archeologams nebūdingų žinių metalografijos bei metalų technologijos srityse. Kibęs į darbą su kolegai Jonui būdinga energija, 1969 m. pradeda savarankiškai daryti geležinių dirbinių technologijos bei struktūros analizes (iki šiol jų padaryta beveik tūkstantis), o nuo 1970 m. pasirodo pirmieji straipsniai, paremti šiomis analizėmis. Baigęs aspirantūrą, 1971 m. apgina kandidatinę disertaciją „Geležinių dirbinių technologijos istorija Lietuvoje II–XIII amžiais“. 1973 m. J. Stankus išrenkamas vyresnioju moksliniu bendradarbiu.

J. Stankaus mokslinio darbo kryptis – geležies dirbinių technologiniai tyrimai bei kalvystės istorija Lietuvoje. Šia tema parašytos dvi monografijos – „Geležies apdirbimas ir panaudojimas Lietuvoje II–XVI a.“ bei „Bandužių kapinynas“.

1974 m. J. Stankus buvo paskirtas tuo metu Istorijos institute naujai sudarytos ūkiskaitinių darbų grupės vadovu ir jai vadovavo iki pat panaikinant grupę 1993 metais. Aktyviai dirbdamas ekspedicijose, kolega Jonas per visą darbo institute laiką kasinėjo daugiau kaip 30 įvairių archeologinių objektų. Iš jų minėtini Kairėnėlių (Radvilišio r.), Bandužių (Klaipėda), Pailgočio (Šilalės r.) kapinynai bei Genčių (Kretingos r.) kapinynas ir pilkapynas, kuriuose aptikta daug naujų ir Lietuvos archeologijai vertingų duomenų. Be jau minėtų monografijų, J. Stankus parašė per 50 įvairių mokslinių straipsnių, skaitė pranešimus daugelyje konferencijų užsienyje bei Lietuvoje.

Gražaus jubiliejaus proga linkime Jubiliatui nemažtančios energijos, kūrybinės sėkmės ir... plurimos anos.

Algirdas V a r n a s